

TÖRTÉNELEMFORMÁLÓ FORRADALMÁR VOLT

Elvtársak és elvtársnők!

Nincs többé sorainkban Bevc elvtárs, forradalmi mozgalmunk kimagasló egyénisége, Tito elvtárs sokéves közeli harcostársa. De mély meggyőződéssel mondhatjuk, hogy mi mindannyian — hazánk valamennyi kommunistája és haladó szellemű embere, munkásosztálya, összes nemzetünk és nemzetiségünk mindig vele leszünk, s gondolatai mindenkor ihletni fognak bennünket. Edvard Kardelj elvtárs nagy, tartalmas és ihlető életműve nem halhat meg. Jelen van és él társadalmunk valamennyi sejtjében, a Kommunista Szövetség minden szervezetében, egész közösségünk öngazgatási és föderatív berendezésében. S él mindenekelőtt valamennyiünk, minden jugoszláv dolgozó, nemzet és nemzetiség törekvéseiben.

Minden csatát, amelyet Jugoszlávia kommunistái és munkásosztálya az utóbbi évtizedek során Tito elvtárs vezetésével folytatott, minden ismeretünket, amelyet e csatákban vívtunk ki magunknak, minden sikerünket — Jugoszlávia nemzeteinek és nemzetiségeinek egész szocialista történelmét — áthatotta Kardelj elvtárs forradalmi és elméleti tevékenysége.

Kardelj elvtárs, a forradalmár érzékével azokra a történelmi kérdésekre összpontosította figyelmét szocializmusért vívott harcunk minden szakaszában, amelyektől döntő mértében függött forradalmunk szakadatlan felfelé ívelése.

Forradalmunk előkészítésének szakaszában a nemzeti és osztályfelszabadulásért folyó küzdelem elválaszthatatlan kapcsolata és kölcsönös függősége volt a legfőbb kérdés, s ezt *A szlovén nemzeti kérdés fejlődése* című első könyvében fejtegette. A forradalom e két tényezőjének egyesítéséért küzdött közvetve az užicei Borbában 1941-ben megjelent cikkeitől kezdve egészen haláláig.

* Vladimir Bakarić elvtárs, a föderáció legfelsőbb szerveinek és szervezeteinek 1979 február 11.-én Belgrádban megtartott gyászülésén elhangzott gyászbeszéde.

Kardelj elvtárs egész elméleti munkáját és gyakorlati forradalmi tevékenységét arra összpontosította, hogy a forradalomban minél teljesebben, minél közvetlenebbül érvényesüljön a néptömegek alkotóereje, s a munkásosztály történelmi tevékenysége és kezdeményezése. Ezért is munkálkodott azon szakadatlanul, az Osvobodilna Frontától egészen a Szocialista Szövetségnek a küldöttrendszerben betöltött szerepéig, hogy a szocialista és haladó erők legszélesebb frontjának kifejlesztése révén minél jobban érvényre juttassa forradalmunk mélységében demokratikus tartalmát.

Az államnak a szocialista építésben való mindenhatóságáról alkotott előítéletekkel szemben Tito elvtárs és pártunk azt az eszmét keltette életre, amelyet a munkásmozgalom már kezdeti óta felírt a lobogójára: az öngazgatás eszméjét. Kardelj elvtárs ezt az eszmét az öngazgatás alapjaira támaszkodó szocialista társadalom építésének átfogó elméletévé munkálta ki, s rendkívül nagy mértékben hozzájárult a jelenkori világ marxista elméletéhez és forradalmi gyakorlatához.

E hozzájárulásnak csúcspontját a társult munkáról és a szocialista öngazgatás politikai rendszeréről szóló elméleti tanulmányai alkotják. A szocializmus ilyen szellemű demokratikus és öngazgatási jellegének valóra váltása érdekében Kardelj elvtárs azért küzdött, hogy a munkásosztály vezető szerephez jusson, s a Kommunista Szövetség élénjáró, ténylegesen alkotótevékenységet fejtsen ki.

E fájdalomteli percekben, amikor Kardelj elvtárs életművét és az általa taglalt lényegi kérdéseket mérjük fel, vagyunk csak képesek belátni, hogy művének kiteljesedése és elméleti folytonossága milyen nagy mértékben juttatja kifejezésre forradalmunk szakadatlan teremtő erejének következetességét.

Elvtársnők és elvtársak!

Edvard Kardelj elvtárs 1910-ben született, olyan munkáscsaládból származott, amely kapcsolatban állt osztályának érdekeivel és harcával, s már ifjúkorában elkötelezte magát a forradalmi munkásmozgalom mellett. Tizenhat éves volt, amikor tagja lett a Jugoszláv Ifjúkommunisták Szövetségének. A tudományos szocializmus elmélete síkján az illegális iskolai marxista körökben szerezte első ismereteit, a JKISZ vezetőjeként pedig forradalmi gyakorlatából merítette első tapasztalatait.

1928-ban, a monarchofasiszta diktatúra előestéjén lett a Jugoszláv Kommunista Párt tagja, akkoriban tanítóképzőbe járt, egy évvel később oklevelet szerzett.

A párt már akkor felfedezte benne az elszánt kommunistát és kiváló szervezőt, s tizenkilenc éves korában a JKISZ szlovéniai tartományi bizottságának roppant felelős titkári tisztségével bízta meg. Az ország valamennyi kommunistájához hasonlóan, az illegális harc súlyos körülményei között tevékenykedett, a január 6-i diktatúra terrorjának árnyékában, amely roppant hévvel fordult a Kommunista Párt ellen, hogy szétverje szervezetét, és megsemmisítse Jugoszlávia munkásosztályának élcsapatát Kardelj elvtársat, aki ekkor már tapasztalt munkásharcos volt, nyomban

az iskola elvégzése után letartóztatták, majd a hírhedt államvédelmi bíróság 1930 szeptemberében kétévi fegyházra ítélte, s a požarevaci fegyház kazamatáiba zárta.

Büntetésének letöltése után visszatért Szlovéniába, és azonnal bekapcsolódott a párt munkájába. Franc Leskošekkal, Boris Kidričcsel és több más elvtárral együtt az újjászervezett szlovéniai pártszervezet élére állt, s a tartományi bizottság egyik titkára lett. Illegális pártkiadványok és lapok szervezője, szerkesztője és szerzője volt. A rendőrség egy pillanatra sem tévesztette szem elől — gyakran tartóztatta le és üldözte, de nem volt az a politikai terror, amely forradalmi szellemét megtörhette volna.

1934-ben párthatározat alapján eltávozott az országból. Rövid időt Ausztriában töltött, majd folytatta útját a Szovjetunióba, ott a Nemzetközi Lenin Iskolában tanult. Ennek elvégzése után a Nyugati Nemzeti Kisebbségek Kommunista Egyetemén volt előadó. Ott is azonnal kitűnt, mint ragyogó elméjű, nagy műveltségű és tanult marxista. A Komintern balkáni titkárságán rövidebb ideig pártunk képviselőjeként dolgozott. Közreműködött a Komintern 1935. évi moszkvai VII. kongresszusán részt vevő jugoszláv pártküldöttség munkájában, és részvevője volt a vezető jugoszláv pártaktíva csaknem valamennyi tanácskozásának és ülésének.

Pártunk azon vezető kádereinek sorába tartozott, akik már Moszkvában fenntartás nélkül támogatták Tito elvtárs álláspontját, hogy a Jugoszláv Kommunista Párt vezetőségének vissza kell térnie az országba, hogy osztozzon az általa vezetett osztály és mozgalom sorsával, közvetlen kapcsolatot teremtsen tagságával és a dolgozók tömegeivel, s a munkásosztály és a néptömegek életéhez és küzdelméhez fűződő igazi problémák felé forduljon.

Hazatérte után a negyedik országos értekezlet határozatainak végrehajtásán dolgozott, a JKP KB instruktoraként közvetlenül irányította a Szlovén Kommunista Párt 1937 áprilisában megtartott alakuló kongresszusának előkészületeit. Tevékenyen munkálkodott e kongresszus kiáltványán, és kidomborította benne azt a politikai irányvonalat, hogy a fasiszmus elleni küzdelmet szorosan egybe kell kapcsolni a gyökeres belső demokratikus változásokért vívott harccal.

1937 nyarán Párizsban tartózkodott, a JKP KB székhelyén, s a rangos testületnek jelentést tett a szlovén kommunisták kongresszusáról és a Szlovéniában uralkodó helyzetről. Tito elvtárstól, aki ekkor már átvette a párttitkári tisztséget, újabb feladatokat kapott. Segédkezett neki a frakciók arra irányuló próbálkozásának letörésében, hogy megghiúsítsák a párt sorainak rendezését. Ugyanakkor cikkezett a pártsajtóban, és előadásokat tartott a jugoszláv egyetemi hallgatónak, így már kezdettől fogva közvetlen segítőtársa volt Josip Broz Titónak, a JKP főtitkárának a párt átszervezésében és megszilárdításában, új vezetőségnek megteremtésében.

Kardelj elvtárs az elsők között került be a Jugoszláv Kommunista Párt ideiglenes vezetőségébe, amelyet Tito 1938 májusának elején alakít-

tott meg. Az új vezetőség megteremtése sorsdöntő lépés volt a Kommunista Párt belső rendeződésének útján, a frakciózás, a szektásság és az opportunizmus összes maradványainak kiküszöbölésében. A párt a munkásosztály és a dolgozók problémái, törekvései és célkitűzései felé fordult, és így a honi forradalmi mozgalom élére állt.

Miután elhárította a JKP-t ért indokolatlan vádakát, s megakadályozta, hogy a Komintern feloszlassa a pártot, Tito elvtárs 1939 márciusának közepén, Moszkvából hazatérve, Bohinjban megszervezte a Jugoszláv Kommunista Párt ideiglenes vezetőségének összejövetelét, s ezen beszámolt a Kominternben lebonyolított tárgyalások eredményeiről. Ugyanezen az ülésen — amelynek mint történelmi jelentőségű eseménynek 40. évfordulóját éppen a Kommunista Szövetség idei jubileumi évében fogjuk megünnepelni — megalakult a Jugoszláv Kommunista Párt Központi Bizottsága, s ebbe, valamint Politikai Bizottságába Kardelj elvtársat is beválasztották.

A Jugoszláv Kommunista Párt 1940-ben megtartott zágrábi, ötödik országos értekezletén, amely számvetést készített Tito pártzilárdítási akciójának eredményeiről, és megállapította a párt további forradalmi harcának programját, Edvard Kardeljt újra beválasztották a legfelsőbb pártszervezetekbe. Ezen az értekezleten politikai beszámolót tartott a párton belüli helyzetről, a tömegek soraiiban kifejtett politikai tevékenységéről és a jugoszláviai Népfront megteremtéséről, nemkülönben az időszzerű külpolitikai helyzetről, az egyre jobban fenyegető fasiszta veszélyről és a haza függetlenségének védelméről.

A forradalmi akcióban való közvetlen részvétele sohasem választotta el az eszmei-politikai és elméleti munkától. Élénken közreműködött mind a párt által kiadott legális és illegális lapokban és folyóiratokban, mind pedig azokban, amelyek a párt befolyása alatt álltak. A korabeli marxista kiadványok sorában kiemelkedő hely illeti meg törtönben írt, *A szlovén nemzeti kérdés fejlődése* című könyvét, amely Sperans álnéven jelent meg. E könyvében nemcsak nyilvános marxista elemzést adta egy létében veszélyeztetett kis nép nemzeti sorsának, hanem megmutatta a jugoszláviai nemzeti kérdés megoldásának egyedül lehetséges útját is, síkraszállva az egyenjogú jugoszláv nemzetek államközösségének keretében alakuló szabad szocialista Szlovéniáért. Könyve a Jugoszláv Kommunista Párt nemzeti kérdéssel kapcsolatos állásfoglalását és átfogó politikáját juttatta kifejezésre, amely a néptömegek forradalmi harcának lényegbevágó kérdéseire összpontosult.

Jugoszlávia munkásosztályának, nemzetének és nemzetiségeinek forradalmi élcsapata éppen a nemzeti kérdésben vallott nézetei és viszonyulása révén tudta összefogni az összes honi haladó, szabadságszerető és hazafias erőket a nemzeti és szociális felszabadulásért vívott harcban. A Jugoszláv Kommunista Párt nemzetiségi politikájának történelmi jelentősége a fegyveres harc és a szocialista forradalom tüzeiben nyert igazolást.

Amikor hazánk a közvetlen fasiszta veszély árnyékába került, Kardelj elvtárs azon munkálkodott fáradhatatlanul, hogy a párt olyan összetar-

tó tényezővé legyen, amely köré tömörül minden hazafias erő, politikai vagy ideológiai meggyőződésétől függetlenül. Ez egyszersmind annak záloga is volt, hogy a néptömegek a népfelszabadító háborút fogják választani, amely egyúttal szociális forradalom is lesz. Éppen ezért páratlan forradalmi lelkesedéssel küzdött azért, hogy életre keltse Tito elképzelését a néptömegek átfogó népfelszabadító, forradalmi és demokratikus frontjáról, amelyben a Kommunisták Pártja vezető szerepét játssza. Tevékenysége hozzásegített ahhoz, hogy a pártszervezetek és vezetőségek tettei készen álljanak az ország megszállásakor. Ő maga a legközvetlenebbül vette ki részét 1941. április 27-én a szlovén *Osvobodilna Fronta* megalakításából; serényen dolgozott a front platformjának kimunkálásán, s azon is, hogy tömörítse a haladó és hazafias erőket a fasiszta megszállók és a hazaárulók elleni harcban. Az *Osvobodilna Fronta* első végrehajtó bizottságának alelnöke volt.

Kardelj elvtárs közvetlenül munkálkodott a fegyveres felkelés előkészítésén és megszervezésén, és azon, hogy tömörítse a tömegeket az *Osvobodilna Fronta* programja körül; ilyenképpen a Jugoszláv Kommunista Pártnak még a fegyveres agresszió kezdete előtt jóváhagyott politikai és katonai stratégiáját érvényesítette.

Kardelj elvtárs a népfelszabadító háborúban Tito elvtárs legközelebbi munkatársa volt: a JKP Központi Bizottságának és Politikai Bizottságának tagja, a Jugoszláv Népfelszabadító Hadsereg és Partizánosztatok Legfelsőbb Parancsnokságának tagja, az AVNOJ Elnökségének tagja, a Jugoszláv Nemzeti Felszabadító Bizottság alelnöke. Közvetlenül részt vett a fegyveres harcra vonatkozó minden fontosabb döntés meghozatalában és végrehajtásában, a népfelszabadító hadsereg megteremtésében és kiépítésében, a testvériség és egység fejlesztésében, a legszélesebb néptömegek mozgósításában s az összes jugoszláv nemzetek és nemzetiségek új szocialista és demokratikus közösségének megalakításában.

Elvtársak és elvtársnők!

Felbecsülhetetlen Edvard Kardelj szerepe az új néphatalom létrehozásában, Jugoszlávia nemzeti és nemzetiségi testvéri közösségének megszervezésében. A forradalom kezdetétől napjainkig Kardelj — mint Tito elvtárs első számú és legközelebbi munkatársa — a társadalmi-politikai viszonyok továbbfejlesztési iránya meghatározásának stratégája és látóköve volt, a néphatalom közvetlen gyakorlati építője és szervezője.

Több évtizedes alkotómunkájában a viharosan változó körülmények között Kardelj elvtárs szakadatlanul elméleti magyarázatokat és gyakorlati utasításokat adott a hatósági szerveknek és általában a politikai rendszernek a megszervezéséhez és kiépítéséhez. Eközben szakadatlanul hangsúlyozta e fejlődés lényeges elemeit és feltételeit:

először, a néphatalom mélyen demokratikus és öngazgatási jellege a termelőeszközök társadalmi tulajdona alapján;

másodsorban, a társadalom szervezett szubjektív szocialista erőinek, elsősorban a munkásosztály élcsapatának, a JKP-nak pótolhatatlan szerepe a szocialista öngazgatási demokrácia építésében;

harmadszor, a néphatalomak, mint a munkásosztály történelmi küldetését megvalósító fegyverének osztály-, forradalmi jellege;

negyedszer, a hatalmi funkció bürokratikus elfajzása jelenségeinek és irányzatainak állandó veszélye, valamint ezek objektív és szubjektív forrásai.

Már a népfölkelés és a szocialista forradalom első napjaiban, 1941 őszén, amikor a felkelés során egymás után alakultak meg az első népfelszabadító bizottságok, Kardelj elvtárs világos elméleti meglátással és a közvetlen forradalmi akció iránti mély érzéssel magyarázta a népfelszabadító bizottságok forradalmi jelentőségét és lényegét. Rámutatott a hatalom új szerveinek „mélyen demokratikus jellegére”, amelyeket „szabadon és közvetlenül maga a nép választ”, valamint arra, hogy ezek a szervek a fegyveres erővel együtt „népünk igazságos ügye győzelmének alapvető fegyverét képezik”.

Kardelj elvtárs közvetlenül részt vett az AVNOJ jajcei második ülészakának előkészítésében és munkájában, és egyike volt a történelmi döntések kimunkálóinak. Azóta közvetlenül irányítja a néphatalom szerveinek kiépítését és a törvényalkotási tevékenységet.

Amikor diadalmasan befejeződött szocialista forradalmunk fegyveres szakasza, megállapította, hogy „a népfelszabadító mozgalom kezdettől fogva a széles néptömegek kimeríthetetlen alkotóerejével mélyen összefonódva bontakozott ki”; s hogy „az igazi demokrácia lényege: lehetővé tenni, hogy minden egyes polgár különféle formákban részt vegyen az állam igazgatásban”. Ezzel Kardelj elvtárs megfogalmazta Tito vezette pártunknak tartós eszmei irányvételét szocialista társadalmunk továbbfejlesztésében.

1949 derekán a jugoszláviai népi demokrácia jellegéről szólva, hangsúlyozta: „Sohasem szabad elfelejtenünk, hogy semmilyen tökéletes bürokratikus gépezet — bármilyen lángelméjű vezetőség áll is az élén — nem építheti ki a szocializmust. A szocializmus csakis a milliós tömegek kezdeményezéséből nőhet ki, a proletárpártnak, illetőleg a leghaladóbb tudatos szocialista erőnek a helyes vezetésével. Tehát a szocializmus fejlődése nem haladhat semmilyen más úton, csakis a szocialista demokrácia szakadatlan elmélyítésének útján, abban az értelemben, hogy mind teljesebbé válik a néptömegek öngazgatása és mindinkább bekapcsolódnak az államgépezet munkája — a legalacsonyabb szervektől a legmagasabbakig —, abban az értelemben, hogy közvetlenül részt vesznek minden egyes vállalat, intézmény stb. közvetlen igazgatásában.”

Azóta Kardelj elvtárs kitartó, következetes, megingathatatlan harcot folytatott a szocialista öngazgatási társadalmi viszonyok kibontakozásáért a társadalmi élet minden területén. Minden szellemi, erkölcsi és fizikai erejét, rendkívüli alkotóképességét és arra való készségét, hogy elméletileg általánosítsa a gyakorlatot, latba vetette ebben a harcban. Társadalmunk továbbfejlesztésének távlatait az anyagi és társadalmi fejlődés elért foka, a reális lehetőségek mélyenszántó elemzése alapján határozta meg.

Tántorítáhatatlanul és erélyesen küzdött minden erő ellen, amely szembeszegült a demokratikus fejlődéssel — az álliberalizmus és dogmatizmus, a bürokratikus és technokratikus irányzatok, valamint a mindenféle árnyalatú nacionalista erők ellen. Eközben mindig következetes és elvszerű volt. Idegen volt tőle a harc adminisztratív formája. Ápolta és fejlesztette forradalmunk humánus, emberi jellegét, ugyanakkor erélyesen szembeszegült mindennel, ami gátolta diadalmos előrehaladását. Munkásságát épp úgy, mint egész életét, a mély és őszinte humanizmus, az emberbe vetett hit és az ember iránti szeretet ihlette.

A párizsi kommün tapasztalatai alapján megfogalmazott marxi álláspontból kiindulva, Kardelj elvtárs az elméletben és a gyakorlatban síkra szállt a kommunális rendszer körülményeink között való fejlesztéséért. Eközben szorgalmazta az ügyes decentralizálását és a kommunák anyagi önállóságát, azt, hogy saját maguk oldják meg a dolgozók és a többi polgár számára létfontosságú alapvető kérdéseket. Ugyanakkor hangsúlyozta, hogy a kommuna nem lehet önmagának elegendő, hanem csakis az egységes társadalmi szervezet sejtjeként fejlődhet.

Kardelj elvtárs rámutatott annak szükségességére is, hogy tovább fejlődjön az öngazgatás a vállalatokban, olyképpen, hogy minél több jogot kapjon minden egyes dolgozói közösség. Az elosztás letéteményese nem lehet az állam, hanem maguknak a dolgozóknak kell azzá válniuk az öngazgatás mechanizmusa révén. Hangsúlyozta azt az álláspontot, hogy a munkástanácsok abban a formában, ahogy kezdetben létrejöttek, csak az első lépést jelentették a demokratikus fejlődésben, amely lehetővé teszi a dolgozó ember számára, hogy anyagi jellegű döntéseket hozzon. További lépéseket kell tenni azzal a távlattal, hogy megvalósuljon a teljes öngazgatás a termelésben és az elosztásban.

Az 1963. évi alkotmánnyal — amelynek kidolgozását közvetlenül Kardelj elvtárs irányította — létrejött a képviselőházak új struktúrája, amely szavatolta, hogy a dolgozók, az összes polgárok politikai, gazdasági és erkölcsi törekvései és érdekei az eddignél jobban kifejezésre jussanak a képviselőházakban. A képviselőtestületi rendszer a politikai berendezés gerince. A képviselőtestület a szó igazi értelmében olyan szervvé válik, amely szakadatlanul figyelemmel kíséri és megtárgyalja a társadalmi élet problematikáját, függetlenül attól, hogy erre vonatkozólag van-e javaslatuk a végrehajtó szerveknek.

Az 1964. és 1968. évi, főleg pedig az 1971. évi alkotmányfüggelékek és végül az 1974. évi alkotmány, a társult munkáról szóló törvény és más rendszerbeli törvények meghozatalával további forradalmi változásokat hajtottunk végre a társadalmi-gazdasági és politikai viszonyokban, a föderáción belüli általános viszonyokban az öngazgatás alapján.

Szocialista öngazgatási rendszerünk alapköve a küldöttrendszer. Kiépítésén munkálkodva Kardelj elvtárs azt mondta, hogy ez a rendszer a munkásosztály és minden dolgozó, vagyis polgár szerveződési formája mind a hatalom gyakorlására, mind pedig a társadalmi ügyek intézkedésére az öngazgatás alapján. Ez a rendszer az „amelyben Marx

a proletariátus diktatúrájának, vagyis az államként szervezett munkásosztálynak alapvető jellegzetességét látta, azzal, hogy a mi öngazgatási rendszerünk nemcsak a munkásosztályt öleli fel, hanem minden polgárt és dolgozót is”.

Az új alkotmányban és a rendszerbeli törvényekben kifejezett új társadalmi-politikai viszonyoknak, valamint a szocialista demokrácia hazánkbeli és a szocializmus nemzetközi fejlődésében betöltött jelentőségünknek mély elméleti elemzését Kardelj A szocialista öngazgatás politikai rendszere fejlődésének irányvonalai című korszakalkotó művében adta.

Az alkotmány teljesen újszerűen határozta meg a viszonyokat a föderációban. Ezzel kapcsolatban ki kell emelnünk Kardelj elvtárs alkotójellegű hozzájárulását forradalmunk egyik stratégiai és taktikai kulcskérdésében, a nemzeti kérdésben elfoglalt pártálláspontok elméleti feldolgozásához és gyakorlati alkalmazásához.

A szlovén nemzeti kérdés fejlődése második kiadásához írt előszavában Kardelj elvtárs rámutatott arra a két veszélyre, amely hazánkban a nemzetek közötti viszonyok alakulásában, valamint a mai feltételek között a nemzetközi viszonyokban jelentkezik.

Egyrészt megjelenik a nacionalizmus veszélye, amelyről azt mondja, hogy „az egyik legreakciósabb hátrahúzó eszmei tényező, amely elzárja a szocialista távlatot, gátolja a szocialista tudat kialakulását, és fékezi a szocialista alkotómunkát, amely tartós eredményeket hozhatna az egész történelmi időszakra nézve. Ez reakciós erő, és mint ilyen, veszélyezteti a nemzet konkrét érdekeit”.

Másrészt, mint Kardelj elvtárs hangsúlyozza, jelen van a bürokratikus centralizmusnak és eszmei-politikai megnyilatkozásának, a nagyhatalmi hegemonizmusnak a veszélye. A bürokratikus-centralista irányzat és annak nagyhatalmi sovinszta formája aláásná a szocialista és demokratikus elveket, amelyeken Jugoszlávia népeinek egysége és általában a szocialista rendszer politikai szilárdsága alapszik. Az effajta irányzatok elleni harc elsősorban a bürokratizmus ellen irányul.

Kardelj elvtárs hangsúlyozta, hogy a nacionalizmus elleni harc nem jelenthet engedékenységet egyetlenegy jugoszláv nemzet szuverén akarata erőszakos korlátozásának ideológiájával szemben sem. A nacionalizmus ellen nem lehet harcolni az unitarista centralizmus, vagy bármilyen más hegemonizmus pozíciójáról, és ez a harc nem is szorítkozhat pusztán eszmei és politikai bírálatra. A kommunistáknak érzékenyeknek és következeteseknek kell lenniük a párt által már régen meghirdetett nemzeti politika elveinek tiszteletben tartásával kapcsolatban. A nacionalista jelenségek letörése és leküzdése elsősorban minden egyes nép belső szocialista erőinek ügye. Másrészt a nemzeti egyenjogúság politikájának érvényesülése szempontjából döntő jelentőségű minden egyes nép gazdasági önállósága. Ez az önállóság szorosan összekapcsolódik az embernek és dolgozó közösségeinek önállóságával. A nemzetek gazdasági önállósága csak folytatása minden egyes ember gazdasági önállóságának.

Kardelj elvtárs a szocialista öngazgatás társadalmi-politikai rendszerén munkálkodva számottevően hozzájárult az általános honvédelem koncepciójának kifejlesztéséhez is. Azt a nézetet vallotta, hogy a támadókkal nem lehet szembeszállni, sem a harcot győzelemre vinni, ha abból a széles néprétegek tudatosan és önkéntesen nem veszik ki részüket; továbbá, hogy a széles néprétegek fegyverrel a kezükben és egyéb ellenállási formákkal a munkásosztály és valamennyi dolgozó legmélyebből fakadó érdekeit védik: szocialista öngazgatású társadalmi berendezésüket, önnön szabadságukat, a Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaságnak mint valamennyi jugoszláviai nemzet és nemzetiség egyenjogú közösségének függetlenségét, szuverenitását és területi épségét. Mélyen meg volt győződve róla, hogy a szocialista öngazgatás politikai rendszerének, társadalmi lényegének, éppen Titónak az általános honvédelemről alkotott koncepciója felel meg. Ezért is szorgalmazta a honvédelem társadalmiasítását. Főként azért szállt síkra, hogy biztosítsuk a Kommunista Szövetség vezető szerepét az általános honvédelemben, mert az esetleges általános honvédő háborúban ez a siker záloga.

Kardelj elvtárs számottevő hozzájárulást adott a háború marxista elméletéhez is azáltal, hogy feldolgozta a szocialista forradalmat, a népfelszabadító háborúkat, a népek imperialistaellenes forradalmait, az igazságos és igazságtalan háborúkat, a szocializmus és a háború viszonya, a forradalmi stratégia stb. kérdéseit.

Elvtársak és elvtársnők!

Kardelj elvtárs felbecsülhetetlen értékű hozzájárulást adott szocialista öngazgatású közösségünk öngazgatási társadalmi-gazdasági viszonyainak és anyagi fejlődésének kiépítéséhez. Több mint négy évtizeden át legnagyobb gondolkodóink sorába tartozott, s a munkásosztály forradalmi harca és a jugoszláviai szocializmus építése gazdaságelméletének és gyakorlatának egyik megalkotója volt. Tudományos műveivel nemcsak az öngazgatási rendszer építésének forradalmi értelemmel való telítéséhez járult hozzá, hanem a tudományos szocializmus elméleti vívmányainak tárházát is gazdagította.

Állandóan kutatta a szocialista öngazgatási társadalmi-gazdasági viszonyok autentikus tartalmát, megállás nélkül építgette a munkás- és társadalmi öngazgatás átfogó koncepcióját, bátran és bírálóan viszonyult a szocializmus építésének gyakorlatához, s eközben egyre azt hangsúlyozta, hogy az öngazgatás az a társadalmi viszonyrendszer, amelyben a legeredményesebben és a leghatékabban bontakozhatnak ki az osztálytársadalomból az osztály nélküli társadalomba való átmenet társadalmi-történelmi folyamatai.

Legértékesebb hozzájárulását az 1971. és 1974. évi alkotmánymódosításokban, a társult munkáról szóló törvényben, valamint a Jugoszláv Kommunista Szövetség X. és XI. kongresszusának dokumentumaiban és határozataiban kifejezett öngazgatási társadalmi-gazdasági viszonyok rendszerének kimunkálásához adta. Igen fontosnak tartotta a dolgozók társadalmi-gazdasági helyzetének következetes megvalósítását, amely az

általános szocialista öngazgatási társadalmi-gazdasági viszonyok alapját képezi. Olyan társadalmi feltételek megteremtését szorgalmazta, amelyek között a dolgozó úrrá lesz munkája eszközein, feltételein és eredményein, és ennek alapján a társadalmi újratermelés egészén is. Ilyen vonatkozásban nagy értékű tudományos munkákat készített a szocialista társadalmi-gazdasági viszonyokról — a társadalmi tulajdon ellentmondásairól, a szabadon társult munkáról, a bővített újratermelésről, az öngazgatási társadalmi tervezésről és a szocialista öngazgatású gazdasági rendszer más alapjairól. E művei a tudományos szocializmus tartós vívmányai lesznek, s annak példái, hogy kell alkotó módon, dogmáktól mentesen alkalmazni Marx közgazdasági tanait a jelenkori körülményekre.

Marx tanáiból kiindulva Kardelj elvtárs bebizonyítja műveiben, hogyan és miért jönnek létre és fejlődnek a társadalmi tulajdonban kifejezésre jutó viszonyok. Az állami tulajdon csupán meghatározott körülmények között lehet a társadalmi tulajdon formája, illetve forradalmi eszköz a munkásosztály kezében, amely éppen csak elhódította a hatalmat. Történelmileg nézve azonban — hangsúlyozza Kardelj elvtárs — a társadalmi tulajdon e formája mintegy köldökzsinórral kötődik azokhoz a tulajdonformákhoz, amelyek olyan társadalmi-gazdasági alakzatokban honosak, amelyekben a munka egy, a termelőeszközök pedig más kézben voltak. A társadalmi tulajdonnak e formáját tehát a szocializmus fejlődése során ki kell küszöbölni.

Az 1974. évi alkotmány és a társult munkáról szóló törvény nem a dolgozók és az állam, hanem maguk a dolgozók között fennálló viszonyként határozza meg a társadalmi tulajdont, és ennek társadalmi-gazdasági tartalmát a szocialista öngazgatás rendszerében — mondja Kardelj elvtárs —, s ezzel hatóeszközt nyújt ahhoz, hogy kiküszöböljük a társadalmi tulajdon olyan formáinak ellentmondásait, amelyek a dolgozókat még mindig elválasztják a termelőeszközöktől. Ez a társadalmi tulajdonban nem állami tulajdon többé, hanem a társadalmi termelőeszközökkel dolgozók közvetlen közös tulajdona, következésképpen, minden egyedi dolgozó személyes tulajdona is, olyan mértékben és olyan formában, amely valóban biztosítja számára, hogy szabadon, a társadalmi eszközökkel végzett társult munka többi dolgozójával egyenrangúan irányítsa a maga munkáját, munkájának feltételeit és eredményeit.

Kardelj elvtárs a társult munkára vonatkozó tanulmányaiban rámutat arra, hogy a társult munka tartalmának esetében is a termelési viszonyokról, illetve azon dolgozók közötti viszonyokról van szó, akiket a gazdasági kapcsolatok meghatározott rendszere a társadalmi összmunka sajtáságos formájában társít. A munka- és eszköztársítás, amely a nagyobb munkatermelékenység, a nagyobb jövedelem, a társadalmi összmunkának a társult munka egységes rendszerében történő integrálódásához szolgál alapul, ahhoz is alapot nyújt, hogy a dolgozók közvetlenül uralják a társadalmi újratermelési viszonyok egészét, állandóan ott állt Kardelj elvtárs figyelmének központjában. Rámutat arra, hogy milyen

lényegbevágó jelentősége van a bővített újratermelés problematikájának és a dolgozók holt munkájához való viszonyulásának a szocialista öngazgatási társadalmi-gazdasági viszonyok rendszerének fejlődése szempontjából. Itt merül fel ugyanis a szocialista társadalmi-gazdasági viszonyok sarkalatos kérdése, tehát az, hogy ki dönt a többletmunkáról. E viszonyok szempontjából éppen ezért lényegi jelentősége van annak, hogy a társultmunka-alapszervezetek dolgozói döntsenek a jövedelem egészéről, s ellenőrzik a jövedelem, illetve a többletmunka alakulását.

Kardelj elvtárs az öngazgatási társadalmi tervezés nagy jelentőségére is felhívja a figyelmet, szerinte a termelés nem csupán a társadalom anyagi újratermelésének eszköze, hanem a szocialista öngazgatási társadalmi-gazdasági viszonyok demokratikus újratermelődének is.

Mindenképpen említést kell tenni Kardelj elvtársnak a külső országokkal való egyenrangú gazdasági viszonyok fejlesztése érdekében kifejtett tevékenységéről is. Az új nemzetközi gazdasági rendszerért folyó küzdelem javára kifejtett gyakorlati tevékenysége és elméleti munkái nagymértékben hozzájárulnak a jelenkori világ e roppant fontos területének marxista értelmezéséhez.

Elvtársnők és elvtársak!

Kardelj elvtárs a Jugoszláv Kommunista Szövetségnek mint a munkásosztály és az összes szocialista erő élcsapatának történelmi szerepéről alkotott elképzelést Titónak a szocializmusról mint a szocialista forradalom folyamatáról alkotott felfogásának keretében fejleszti tovább. A szocializmus a régi társadalmi viszonyok megszüntetésének és újak kialakításának, a kommunista jövő felé tartó társadalom átalakulásának szakadatlan folyamata. A szocializmusnak állandóan szilárdítania kell a dolgozó ember társadalmi helyzetét és hatalmát, mind eredményesebben kell kielégíteni a dolgozó anyagi és kulturális érdekeit és igényeit, mind jobban és jobban kell tágítani szabadságát és a társadalmon belüli demokráciát általában. Mint rámutat, a társadalmat változtatni annyit jelent, mint a szocialista haladás minden szakaszában, minden adott pillanatában megadni a társadalom változtatásának azon eszközeit és útjait, amelyek az adott fejlődési szakasz feladatait összekapcsolják a forradalmi mozgalom távlati céljaival.

A Kommunista Szövetség történelmi élcsapat-szerepét és mozgatóerejét Kardelj elvtárs elméleti munkásságának és politikai ténykedésének gyűjtőpontjába állította. Eközben hangsúlyozta, hogy a Kommunista Szövetségnek úgy kell igazolást nyernie és fejlődnie, mint a társult munka és a szocialista öngazgatás politikai rendszerének belső mozgató- és összetartó erejének, erősítenie kell a Szocialista Szövetségbe és a dolgozók szerveződésének más formáiba tömörült szocialista és demokratikus erők legszélesebb frontjának egységét.

Kardelj elvtárs a JKSZ XI. kongresszusán még egyszer figyelmeztetett arra, hogy a korszerű és demokratikus szocialista Jugoszláviában ma is létezik két fő politikai és eszmei front — a szocialista öngazgatás frontja, valamint ellenségeinek frontja, amelyet, mint ő mondja, semmiképpen

sem szabad lebecsülnünk, habár ez az utóbbi front eléggé meggyengült. A szocialista öngazgatás frontja szakadatlan erősödésének egyik feltétele a társadalmunkat átfogó szocialista és demokratikus erők egysége. A másik feltétel pedig annak szükségessége, hogy a Kommunista Szövetség eszmeileg-politikailag és szervezetenként a lehető legnagyobb akadályt állítsa annak útjába, hogy az állami, bürokratikus és technokratikus ideológia és gyakorlat a nacionalista és álliberális felfogás vagy a kispolgári baloldaliság behatoljon soraiba.

Kardelj elvtárs külön figyelmet szentelt a szubjektív tényező szerepének a szocializmusban. A szocialista társadalom szubjektív tényezőjén nemcsak a Kommunista Szövetséget és a többi társadalmi-politikai szervezetet érti, hanem az állami szerveket, a tudományt, a szakszervezeteket és az eszmei-politikai, szakmai, anyagi, tudományos, kulturális és erkölcsi alkotómunka minden más szervezett tényezőjét, különösképpen a legszélesebb néptömegek spontán szocialista öntudatát, kezdeményezését és akcióját, mint a dolgozó ember alapvető társadalmi törekvésének és tapasztalatainak vetületét.

A szocialista öngazgatás demokratikus rendszerének keretében tevékenykedve a Kommunista Szövetségnek önmagának is szervezeteiben és vezetőségeiben demokratikus viszonyokat és gyakorlatot kell kibontakoztatnia az igazi demokratikus centralizmus elvei alapján. Kardelj elvtárs egyik legnevesebb építője a Kommunista Szövetségen belüli és általában a politikai életen belüli kollektív munka elvének és gyakorlatának. E tekintetben kimagaslott, azzal, hogy az elméleti és politikai vitákban kifinomult érzéke volt mások véleménye és a másfajta vélemények iránt.

Kardelj elvtárs rámutatott a Kommunista Szövetség vezető szerepe érvényesítésének két lényeges előfeltételére. Az egyik előfeltétel a szocialista rendszer alapjának szilárdsága, vagyis a proletárdiktatúra bizonyos kulcspozícióinak a szocialista öngazgatás demokratikus rendszerében való szilárdsága, vagyis a társadalmi erők olyan erőviszonyai, amelyek lehetővé teszik a munkásosztály és minden szocialista erő szabad szocialista akcióját. A másik előfeltétele a Kommunista Szövetség forradalmi alkotóereje, vagyis nemcsak akcióbeli ereje a mindennapi gyakorlatban, hanem tudásának, marxista elméleti munkásságának, forradalmi meglátásainak és kezdeményezéseinek ereje is.

Marx, Engels és Lenin tudományos gondolata pótolhatatlan elméleti fegyver volt Kardelj elvtárs számára a konkrét történelmi helyzet elemzésében, amellyel merészen föltárta az új jelenségek, valamint a mai világ és szocialista gyakorlatunk folyamatainak lényegét. Hangsúlyozta, hogy „a mi marxista gondolatunknak elsősorban saját gyakorlatunk és általában a korszerű szocialista gyakorlat törvényszerűségeivel, problémáival és távlataival, a mai világ társadalmi erőinek reális viszonyaival kell foglalkoznia”.

Edvard Kardelj elméleti és általában forradalmi munkásságának egyik lényeges sajátossága volt arra való kifejezett képessége, hogy a kommuniz-

musért vívott harc céljait úgy fogalmazza meg, mint a forradalmi akció útjait, eszközeit és céljait a harc minden egyes szakaszában és pedig figyelembe véve a társadalmi erőviszonyokat, a társadalom anyagi és kulturális fejlettségének fokát és a nemzetközi körülményeket. Ez különösen kifejezésre jutott pártunk történelmi okmányának, a JKSZ Programjának meghatározásához és megfogalmazásához való hozzájárulásában.

Kardelj elvtárs ragaszkodott ahhoz, hogy marxista gondolkodásunk és tudományos kutatómunkánk kritikusa legyen, ahogy ő mondta, radikális kritikusa. De éppen azért, mert a tudományos gondolat kritikai volta azon a kritikán alapszik, amely a jugoszláv kommunisták forradalmi gyakorlatában döntő jelentőségű volt és marad, ő a kritikában nem pusztán az elértnek a tagadását látta, hanem a szocializmus továbbfejlődésének útjaira vonatkozó új megismerés feltárásának eszközét. Ezért ez a kritika társadalmilag igen felelősségteljes és mozgósító lett. Ilyen felelősségtől áthatva a kritika megszűnik a hatalomért vívott küzdelem eszköze lenni, és az egyenrangú emberek közötti véleményharc formája lesz a továbbfejlődés érdekében.

Ezzel adva van a tudományos alkotómunka szabadságának alapja, indítéka és jellege is. Kardelj elvtárs síkraszállt a merész elméleti útkeresés mellett, a tudományos alkotómunka szabadsága mellett. De nem az öncélú, hanem az olyan szabadság mellett, amely eszköze a szocialista elmélet és gyakorlat szakadatlan továbbfejlődéséért vívott harcnak. Ezért sohasem választotta el a tudományos, művészeti és általában a kulturális alkotómunka szabadságát a munkásosztály felszabadulásáért vívott harctól, attól, hogy az öngazgatású szocialista társadalom egészében minél teljesebb szabadság valósuljon meg.

Kardelj elvtárs már az ötvenes évek elején kialakította annak koncepcióját, hogy a tudomány és az egész kulturális-szellemi alkotómunka megszabaduljon az állam közvetítésétől és monopóliumától. Különösen a társult munkának és a szocialista öngazgatás politikai rendszerének továbbfejlődését szolgáló elméleti alap és irány feldolgozásakor hangsúlyozta annak szükségességét, hogy a szabad munkacsere alapján közvetlenül egybekapcsolódjon az anyagi, a tudományos és általában a kulturális-szellemi termelés. Ezzel rávilágított a szellemi és fizikai munkára való megosztás történelmi leküzdésének útjára is.

Elvtársnők és elvtársak!

Edvard Kardelj elvtárs alkotó elmélete és forradalmi akciója beépült Jugoszlávia és a Kommunista Szövetség egész nemzetközi politikájába és tevékenységébe is. Tito elvtárs legközelebbi munkatársa volt, a szocialista Jugoszlávia független és el nem kötelezett politikájának kialakításában és végrehajtásában. Kimeríthetetlen energiájának nagy részét szentelte hazánknak, a Jugoszláv Kommunista Szövetségnek a békéért, a nemzetközi együttműködésért, a demokratikus nemzetközi gazdasági és politikai viszonyokért, a forradalmi és felszabadító harccal való aktív szolidaritásért, a kommunista, a munkás- és más haladó pártok és mozgalmak egyenjogúságáért vívott küzdelmének.

Az államférfi előrelátásával és a forradalmár szenvedélyével világosan látta, hogy a békét szabadságot és a függetlenséget csakis az erőszak, minden agresszió és hatalmi túlsúly elleni nehéz és kérlelhetetlen harccal lehet kivívni, csak azzal lehet megőrizni, megvédeni. Már 1939-ben látta, hogy minden más út, a népek minden olyan kísérlete, hogy valamilyen „semlegességgel” kivonják magukat a haladás és a reakció, a szabadság és az erőszak erőinek nagy ütközetéből, feltétlenül a forradalmi mozgalom vereségéhez és a nemzeti önállóság elvesztéséhez vezet. Mélyen meg volt győződve arról, hogy népeink nemzeti és társadalmi felszabadításának küzdelme elválaszthatatlanul összeforr a világ társadalmi fejlődéséért, minden nép és ország szabadságáért és függetlenségéért vívott harcával. Ez a felismerés egyike a JSZSZK és a JKSZ külpolitikája tartós irányvételének.

Kardelj elvtárs egy volt forradalmunk azon stratégiái közül, akik az új szocialista Jugoszlávia alapjainak lefektetésétől kezdve felismerték annak szükségességét, hogy szembehelyezkedjünk a külső beavatkozás minden kísérletével, és akcióra serkentő gondolatában jelen van annak tudata, hogy korlátolt hatású az erőszak politikája és igénybevétele, hogy korlátlan erejű a népek vágya és törekvése a függetlenségre, a szabadságra és a fejlődésre. A szocialista Jugoszlávia fejlődésének és nemzetközi pozíciói szakadatlan erősödésének, nemzetközi tekintélye növekedésének több mint három évtizede a legbeszédesebb bizonyítéka annak, hogy helyes volt pártunknak ez az irányvétele. Az új Jugoszlávia történelme igazolja annak az irányvételünknek a helyességét is, hogy Jugoszlávia és a JKSZ aktív és sokoldalú nemzetközi tevékenysége egyben a legbiztosabb útja annak is, hogy megőrizzük és megszilárdítsuk hazánk függetlenségét, és létrehozzuk a legkedvezőbb nemzetközi feltételeket társadalmunk szabad fejlődéséhez, nemzetünk és nemzetiségeink felvirágzásához, a mi történelmi feltételeinkkel, törekvéseinkkel és a szocialista társadalom távlatával összhangban.

Kardelj elvtárs merész elméleti és elemző gondolata, új felismerések és válaszok utáni szakadatlan kutatása, alkotó és elmélyült antidogmatikus gondolkodásmódja, valamint hatalmas munkabírása teljes mértékben kifejezésre jutott a mai világ feltárásában és abban, amiben hozzájárult külpolitikánk megfogalmazásához. Hatalmas elméleti és gyakorlati jelentőségű művet hagyott maga mögött, amelynek tartós értéke van mind jövődöbéli kutatásaink, mind pedig külpolitikai akcióink szempontjából.

Kardelj elvtárs az alapvető történelmi folyamatok mély ismeretének birtokában és a jövő világos távlatának tudatában szemlélte a világot, ugyanakkor teljes mértékben átérezte az adott pillanat realitását és azokat a lehetőségeket, amelyeket a mai történelem minden egyes szaka-sza nyújt a továbbhaladáshoz. A béke és a haladás látnoka valóság-érzékéről tett tanúságot a politikai akciókban.

A viharos és igen dinamikus változások világában, a társadalmi és politikai erők új nemzetközi megosztásának közepette Kardelj elvtárs a marxista elemzés egész meggyőző erejével felismerte a szocializmus mint

világfolyamat fejlődése új előretörésének, új formáinak és lehetőségeinek teljes kiterjedését és sokrétűségét.

A szocializmusért vívott világméretű küzdelem jelenkori feltételeiből kiindulva, minden egyes forradalmi mozgalom arra való képessége elnyerte mai sorsdöntő jelentőségét, hogy történelmi körülményeink, munkásosztálya és népe érdekeinek megfelelően maga válassza meg küzdelmének céljait és módszereit. Tehát, hogy önnön erejére támaszkodva fejlődjön és erősödjön. A Jugoszláv Kommunista Szövetség sokéves küzdelmében — melynek során azért harcolt, hogy a szocializmus mint világfolyamat fejlődésében törvényszerűségként érvényesítse az utak különbözőségét — felbecsülhetetlen Kardelj elvtárs hozzájárulása. Következésképpen harcolt azért, hogy az összes szocialista, haladó demokratikus erők viszonyában tartsák tiszteletben a függetlenségnek, az egyenrangúságnak, a be nem avatkozás, az önkéntes együttműködésnek és minden egyes mozgalom saját munkásosztálya és népe iránti felelősségének elvét, mert ezeknek az elveknek a tiszteletben tartása nélkülözhetetlen előfeltétele mind a szocializmusért folyó küzdelem stratégiája alkotó kimunkálásának, mind pedig annak, hogy a szocializmus a lehető leggyorsabban fejlődjön minden egyes országban és világviszonylatban is.

Hatalmas elszántsággal küzdött azok ellen az elgondolások és törekvések ellen, hogy a szocializmust háború útján terjesszék, akár idegen modellek rákényszerítésének próbálkozásáról van szó, akár annak az elméletnek a propagálásáról, hogy világháború segítségével lehet hatalomra jutni. Állhatatosan hirdette az aktív békés koegzisztencia elvének egyetemességét, hangsúlyozván, hogy az aktív és békés koegzisztencia nemcsak a világbéke biztosításának, hanem a szocializmus világviszonylatban való fejlődésének és izmosodásának is pótolhatatlan tényezője.

Korszakalkotóan hozzájárult az el nem kötelezettség elméletének, ideológiájának és politikájának fejlődéséhez. Az el nem kötelezettség mozgalmában nemcsak a nemzetközi politika egyik legszámottevőbb tényezőjét látta, hanem a jelenkori világ haladó társadalmi, gazdasági, politikai és kulturális átszerveződésének és összekapcsolódásának egyik megnyilvánulási formáját is.

A mozgalmat nélkülözhetetlen összetevőnek tekintette az emberiség társadalmi átalakulásában, következképpen a szocializmus továbbfejlődésében is, s felhívta a figyelmet arra, hogy mennyire káros, ha a mozgalmat megkísérlik szétzilálni, vagy bárki politikai tartalékává próbálják lefokozni.

Azoknak, akik az el nem kötelezettség mozgalmának eszméit és céljait utópiának tartják, olyan emberként válaszolt, aki hatalmas tapasztalatokkal van felvértezve arra vonatkozólag, miként hódít teret az új. Mint mondta, az új realitások először utópia formájában merülnek fel, vagy legalábbis kezdetben így értelmezik őket, hogy aztán a történelemben igazolást nyerjenek. Látnokként és tévedhetetlenül foglalt állást amellet, ami az előrehaladás során kifejezheti a korszak érdekeit, s a tömegek legszélesebb körű támogatására számíthat. Közvetlenül a má-

